

Marcin Mielnik

(Wojskowa Akademia Techniczna, Warszawa)

ORCID 0000-0002-4245-986X

doi: 10.36121/mmielnik.DB.2019.09.077

Raporty, sprawozdania, informacje jako narzędzie sprawowania rządów w Księstwie Warszawskim

Streszczenie: Praca przedstawia wyniki badań nad rozwojem systemu dokumentacji w realiach Księstwa Warszawskiego, przede wszystkim raportów. Celem niniejszej pracy było poddanie analizie źródeł archiwalnych wytworzonych przez władze centralne i administrację. W konsekwencji autor odpowiedział na pytania czy raporty były istotnym typem dokumentu tworzony przez kancelarię organów i administrację? Czy stanowiły one osobny typ dokumentu i jednocześnie czy stanowiły standardową dokumentację przeznaczoną do przesyłania i tworzenia informacji dotyczącej działalności twórcy? Przebadano dokumentację Komisji Rządzącej oraz Rady Stanu i Rady Ministrów. Autor zwrócił szczególną uwagę na wybrane przykłady załatwiania spraw (zarówno w systemie francuskim, w którym dzielono pisma na resorty) oraz pruskim. Jednocześnie poddano analizie raporty Dyrektora Policji opisujące swoje działania.

Słowa kluczowe: Księstwo Warszawskie, raporty, sprawozdawczość, biurokracja, system kancelaryjny, dokument.

Reports, relations, information as a tool of governance in the Duchy of Warsaw

Annotation: The work presents the results of research on the development of the documentation system in the realities of the Duchy of Warsaw, primarily reports. The purpose of this work was to analyze archival sources generated by central authorities and administration. Consequently, the author answered the questions as to whether reports were an important type of document created by the registry of bodies and by administration? Were they a separate type of document and at the same time were they standard documentation intended for sending and creating information about the creator's activities? The subject of the study was the documentation of the Governing Commission, the Council of State and the Council of Ministers. The author paid special attention to selected examples of settling matters (both in the French system, in which letters were divided into ministries, as well as in the Prussian system). The Police Director's reports describing his activities were also analyzed.

Keywords: The Duchy of Warsaw, reports, reporting, bureaucracy, office system, document.

Рапорты, отчеты, ведомости как инструмент управления в Варшавском княжестве

Аннотация: В работе представлены результаты исследований по разработке системы документации в реалиях герцогства Варшавского, прежде всего отчеты. Целью данной работы был анализ архивных источников, созданных центральными властями и администрацией. Следовательно, автор ответил на вопросы о том, являются ли отчеты важным типом документа, созданного офисом органов власти и администрации? Являются ли они отдельным типом документа и в то же время они являются стандартной документацией, предназначенной для отправки и создания информации о деятельности создателя? Была рассмотрена документация Управляющей комиссии, Государственного совета и Совета министров. Автор обратил особое внимание на отдельные примеры решения вопросов (как во французской системе, в которой письма были разделены на министерства, так и на прусские). В то же время были проанализированы отчеты директора полиции, описывающие его деятельность.

Ключевые слова: Герцогство Варшавское, рапорты, отчетность, бюрократия, система делопроизводства, документы.

Wstęp

Powołanie Księstwa Warszawskiego w okresie trwania konfliktu zbrojnego między czwartą koalicją a Francją było związane z wielkim wysiłkiem organizacyjnym. Komisja Rządząca decyzją Napoleona z 14 stycznia 1807 r. miała stać się tymczasowym rządem przyszłego państwa polskiego. Jej powstanie poprzedziło tworzenie się administracji i władz regionalnych tzw. Izb Administracyjnych. Od każdej instytucji oczekiwano, szczególnie władze francuskie, sprawnego i szybkiego działania. Jednocześnie wprowadzano różne rozwiązania administracyjno – prawne zgodne z systemem napoleońskim¹.

W ramach tego zjawiska znalazły się funkcjonowanie kancelarii oraz wiele aspektów powstawania i zarządzania dokumentacją. Celem niniejszej pracy będzie poddanie analizie źródeł wytworzonych przez władze centralne oraz pisma władz administracyjnych pod kątem tworzenia raportów zgromadzonych w zbiorach AGAD. Za najważniejsze zespoły, potrzebne do osiągnięcia zamierzonego celu należy uznać zespoły *Komisja Rządząca* oraz *Rada Stanu* i *Rada Ministrów Księstwa Warszawskiego*. Oba zawierają dużą ilość pism władzy centralnej oraz administracji w konsekwencji poddanie badaniom ich miarodajnej ilości powoli na opisanie istotnych informacji na temat raportów. Zespoły zorganizowano w dwie serie: księgi kancelaryjne i księgi spraw, posiadają one różną strukturę wewnętrzną. Dokumentację pierwszego podzielono na resorty, natomiast drugi ułożono w sprawy (seria II)².

---

¹ J. Wąsicki, *Rzesza i państwa niemieckie 1789-1815*, Poznań 1982, s. 20 - 100; M. Krzymkowski, *Rada Stanu Księstwa Warszawskiego*, Poznań 2011, s.15-48, M. Kallas, *Organy administracji terytorialnej w Księstwie Warszawskim*, Toruń 1975, s. 1-14; P. Cichoń, *Wpływy francuskie w administracji Księstwa Warszawskiego*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego, Prace Historyczne” 140, z. 1 (2013), s. 1-18.

² K. Konarski, Zespół akt Sekretariatu Stanu Księstwa Warszawskiego, Królestwa Polskiego oraz Kancelarii J.C. Mości do spraw Królestwa Polskiego 1807-1876, „Archeion” 44, 1966, s. 127-144.

W konsekwencji na podstawie wyznaczonego celu należy zadać pytanie czy raporty były istotnym typem dokumentów tworzonych przez organy i administrację? W odpowiedzi na to pytanie ważne wydaje się poprzeć lub zanegować stwierdzenie, że stanowiły one osobny typ dokumentu i jednocześnie stanowiły standardową dokumentację przeznaczoną do przesyłania i tworzenia informacji dotyczącej działalności twórcy.

Charakterystyka dokumentów

Dokument stanowi złożone zagadnienie badawcze. Jego masowa forma to zbiór faktów i zdarzeń powstających w kancelarii w ramach załatwiania przez instytucję, czy osobę fizyczną lub prawną, spraw zaistniałych w obrocie między ludźmi w społeczeństwie. Jego zbadanie, jak można zaobserwować w literaturze, związane jest z czynnościami kancelaryjnymi charakterystycznymi dla całego twórcy, w tym sporządzanie czystopisów, czy prowadzenie składnicy akt³. W ramach dalszego prowadzenia prac nad źródłami, jak zauważa W. Rostocki, znajduje się pytanie o autora pisma, które badamy. Wyróżnił parę możliwości najważniejsze sprawy załatwiał Dyrektor, mniej istotnymi kierownik wydziału natomiast resztą niewymagającymi większej wiedzy czy kompetencji zajmowali się sekretarze. Dyrektor bądź kierownik wydziału odpowiadał za merytoryczną treść pisma natomiast sam dokument sporządzali pracownicy kancelarii. Gotowy projekt zatwierdzał lub odrzucał prowadzący sprawę. W wypadku zatwierdzenia powstawał czystopis który wysyłano⁴.

Całość dokumentacji pisanej przez jednego autora to zespół akt urzędu powstała wskutek jego działania. Zorganizowano je w akta sprawy oparte na systemie pruskim. Komisja Rządząca, ponieważ dzielono je na wydziały a potem układano chronologicznie stanowi zupełnie osobny system kancelaryjny (francuski) niespotykany reszcie dokumentacji stworzonej w czasach Księstwa Warszawskiego. Akta sprawy gromadzono w poszycie kompletu pism dotyczących jednej sprawy od jej początku do jej zakończenia. Akta spraw zawierały dokumentację aktową o wspólnej lub jednorodnej materii. Akta spraw grupowano wydziałami i sekcjami zgodnie z podziałem organizacyjnym urzędu. Akta personalne układano alfabetycznie. Istotną dla dalszych rozważań wydaje się być charakterystyka zawartości⁵. Same pisma układano w chronologicznie najpierw wpływ rozpoczynający sprawę następnie pisma powstałe w wyniku rozpatrywania spraw i materiały pomocnicze, na końcu znajdował się koncept, minuta załączniki. Kluczowym dla wskazania typu pisma było wskazanie autora. Zgodnie z ustaleniami Rostockiego pismo osoby prywatnej to prośba, natomiast pismo urzędu niższego szczebla do wyższego to raport, przełożenie, lub przedstawienie. Powstaje zatem pytanie jak przedstawiały się różnice między poszczególnymi formami komunikacji instytucji państwowych. Zbadanie całego problemu wychodzi po ramy niniejszej pracy i stanowi obszar do dalszych badań.

---

³ W. Rostocki, Księgi kancelaryjne i akta spraw urzędów administracyjnych państwowej Księstwa Warszawskiego i Królestwa Polskiego, „Archeion” 29, 1958, s.251 – 266; Wł. Rostocki, Kancelaria i dokumentacja aktowa urzędów administracji w Księstwie Warszawskim i Królestwie Polskim (1867 r.), Wrocław 1964, s. 5-7.

⁴ Wł. Rostocki, Kancelaria..., s. 48-52

⁵ Wł. Rostocki, Kancelaria..., s. 61-64.

Autor skoncentrował się nad dokumentacją dwóch bardzo istotnych z punktu widzenia historii Księstwa Warszawskiego zespołach: *Komisja Rządząca* oraz *Rada Stanu i Rada Ministrów* zgromadzonych w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie. Twórcą pierwszego była Komisja Rządząca tymczasowy rząd powołany 14 stycznia 1807 r. decyzją Napoleona. Składała się ona z pięciu resortów: Dyrekcji Skarbu, Dyrekcji Policji, Dyrekcji Sprawiedliwości, Dyrekcji Spraw Wewnętrznych, Dyrekcji Wojny. Zachowała się większa część pism wytworzonych w ramach kolegialnych prac Komisji. Podzielono ją na dwa serie księgi kancelaryjne oraz akta spraw. Te ostatnie podzielono na poszczególne resorty oraz korespondencje z delegatami Komisji wysłanymi do Drezna, gen. Józefem Zajączkiem przebywającym w Płocku, francuskim sekretarzem stanu Maretem, marszałkami Francji Joachimem Muratem i Ludwikiem Miłojajem Davoutem, gen. Janem Henrykiem Dąbrowskim, a także raporty wojskowe⁶.

Drugi zespół stworzony przez Radę Stanu zawiera materiały powstałe wskutek jej działalności oraz wspólnych posiedzeń z Radą Ministrów (do 1810 r.). Zorganizowano je w dwie serie księgi kancelaryjne oraz akta spraw. W pierwszej znajdują się dekrety królewskie, patenty, uchwały, dzienniki kancelaryjne ogólne pism *zwykłych*, dzienniki kancelaryjne pism specjalnych (memoriały), dzienniki główne, dzienniki wydziałowe podawcze, dzienniki wydziałowe ekspedycyjne, sumariusze i dzienniki not, przełożeń i rezolucji, protokoły posiedzeń Rady Stanu i Rady Ministrów i samej Rady Stanu, dzienniki i rejestry projektów *praw i urzędzeń* redagowanych w sekcjach, a także dotyczące spraw i sporów administracyjnych, jurysdykcyjnych i zaskarżeń urzędników w Komisji Podań i Instrukcji, protokoły decyzji Rady, dotyczące sum bajorńskich oraz odnośnie organizacji Komisji Najwyższej Egzaminacyjnej, a także dzienniki podawcze tejsze oraz poszczególnych sekcji i ministeriów. Natomiast seria druga akta spraw posiada złożoną budowę. Składa się z dziesięciu sekcji, pierwsza ogólna organizacyjna, kolejne dotyczą poszczególnych Ministerstw. Po nich następują sekcja z korespondencją zagraniczną, dokumentacja Głównej Izby Obrachunkowej, sum bajorńskich oraz ostatnia *Różnych Interesów* zawiera głównie pisma związane z działalnością nowych departamentów po 1809 r.⁷

Raport

- narzędzie sprawowania władzy w okresie rządów Komisji Rządzącej

Powstanie dokumentacji w tym także raportów, jak zaznaczono wyżej, należy wiązać z działaniem twórcy. Tym samym zakres jego kompetencji należy łączyć z podstawą prawną jego funkcjonowania. Ich zakres dla Komisji Rządzącej został określony w dekreście o *Zasadach do urzędzenia Komisji Rządzącej i innych władz jej podległych* z dnia 24 I 1807 roku⁸. Do jej podstawowych zadań należało organizowanie administracji. Miało to umożliwić wojskom francuskim swobodne działanie na froncie, jednocześnie zaprowadzić porządek na terytorium przez siebie kontrolowanym. Określono tam także podsta-

⁶ Z dnia 28.05.2019 <http://agad.gov.pl/pomoce/KRz174.xml#>

⁷ Z dnia 28.05.2019 <http://www.agad.gov.pl/inwentarze/RSKW175.xml>

⁸ M. Handelsman, Organizacja administracji Komisji Rządzącej r. 1807. Wybór tekstów, Warszawa 1917, s. 10 - 14

wowe cele, jakie stawiała sobie nowa władza oraz kompetencje rządu i poszczególnych ministrów, a także obowiązki organów niższego szczebla: Izby Administracji Publicznej, Izby Powiatowych Wykonawczych, magistratów miast, w końcu Izby Edukacyjnej. Przedmiotem tej regulacji była też pozycja duchowieństwa i rola religii w kraju.

Całokształt działania Komisji Rządzącej ujęto w różnych formach dokumentów. Szczególnym zainteresowaniem autora spotkały się raporty oraz powiązane z nimi sprawozdania i zarządzanie informacją. Dokumentacja posiada charakterystyczne dla siebie cechy, które ułatwiają znajdowanie szukanych informacji. Organiczne połączenia pism, spraw, serii w oryginalny sposób tworzą spójną całość, która sama w sobie może stanowić obiekt badań. Dokumentacja okresu Księstwa Warszawskiego wraz z Komisją Rządzącą może stanowić dla badacza swego rodzaju wyzwanie. Stosunkowo nie spójna głębia informacyjna zmusza do postawienia wielu pytań. Raport rozumiany, jako dokument oparty na wzorze w sposób dokładny pozwala na odtworzenie działań twórcy oraz oceny jego planów, ich realizacji i skutków. W realiach początków XIX w. to założenie nie było regułą. Jak pisał cytowany już Rostworowski raportem określano pismo wysłane z przez urząd organ niższego rzędu do wyższego. Można założyć, że były to pisma posiadające różne formy, treści czy głębię informacyjną. W konsekwencji nasuwa się pytanie, w jakim stopniu używano sztywnych wzorów, a kiedy raport stawał się pismem typowym dla większości dokumentacji pismem?

W piśmie z dnia 3 lutego Komisja Rządząca nakazuje Dyrektorowi Policji Aleksandrowi Potockiemu przejąć 8000 talarów od magistratu Warszawy zebranych na rzecz umundurowania rekrutów, brak jednak informacji o ich liczbie. Całą sumę miał przekazać Dyrektorowi Spraw Wewnętrznych Janowi Łuszczewskiemu. Na koniec, w formie raportu, miał poinformować rząd o przeprowadzonej akcji⁹. Nie wiadomo czy to ranga czy inne czynniki wpłynęły na decyzję, aby efekty swojej pracy miał przedstawić w tej formie.

Następnego dnia A. Potocki przedstawił rządowi gotowy raport. Po przejrzaniu rachunków miejskich znaleziono ponad pięćdziesiąt dwa tysiące złotych co miało starczyć na umundurowanie dziewięciuset rekrutów. Jednocześnie zdecydowano przeprowadzić rekwizycję sukna na mundury dla dwóch tysięcy żołnierzy. Jednak na podstawie przekazanych raportów Komisja Rządząca doszła do wniosku, że realizacja tego zamiaru była nie możliwa. W konsekwencji Dyrektor Spraw Wewnętrznych stwierdził, że sam podejmie w tej kwestii odpowiednie kroki¹⁰. Ich szczegóły miał podać w osobnym piśmie. Te jednak nie zostało załączone do sprawy.

Niespodziewanie pojawia się problem wypłacenia pensji dla gubernatora L. Gouville. W raporcie z 4 lutego 1807 roku Magistrat Policji Warszawy przedstawił swoje stanowisko w tej sprawie. Przypomina o decyzji z dnia 9 stycznia 1807 roku Izby Najwyższej Administracji Publicznej, która to nakazała przysyłać wszystkie dochody do *Kassy Generalnej* (czyli kasy Izby)¹¹. Władze Warszawy przesyłały kopie niniejszego dekretu oraz w osobnym raporcie stwierdziły dodatkowo, że nie mogą zrealizować polecenia

⁹ AGAD, Komisja Rządząca, seria II, sygn. 58, s. 9.

¹⁰ Ibidem, s. 10.

¹¹ Ibidem, s. 13

przesłania pensji gubernatorowi¹². Aleksander Potocki na koniec swojego pisma prosi Komisję Rządzącą o dokonanie zmian prawnych, które przywrócą dochody Warszawy jej władzom. Natomiast zarządzanie nimi miało się znaleźć w pod kontrolą samego szefa resortu. Jednocześnie uważa za konieczne oddanie dotychczas zabranych funduszy. W uzasadnieniu zaznacza, że takie postanowienie pozwoli na skierować odpowiednie nakłady na władzę policyjną, co wpłynie na *porządek i bezpieczeństwo*. Komisja Rządząca 6 lutego przychyliła się do zdania Dyrektora Policji i nakazała, aby ten sporządził stosowny projekt aktu prawnego.

Cała sprawa składa się z pięciu dokumentów. Pierwsze to *zalecenie* Komisji Rządzącej w sprawie podjęcia pieniędzy przez Dyrektora Policji, następnym był raport tegoż szefa resortu w tej sprawie. Załączono do niego kopię raportu władz Warszawy, w którym odnoszą się do sprawy pensji L. Gouvion oraz kopia decyzji Najwyższej Izby Wojennej Administracji Publicznej z 9 stycznia 1807 r. dotycząca przesyłania wszystkich dochodów do skarbu centralnego. Sprawę zamyka decyzja Komisji Rządzącej o oddaniu władzom Warszawy prawa zarządzania ich dochodami.

Na uwagę zasługuje luźne traktowanie sprawy, albowiem A. Potocki pisze: *Dyrektor Policji Krajowej ma honor odpowiedzieć na odebrane w dniu wczorajszym zalecenia Komisji Rządzącej*¹³. W przesłanym 4 lutego raporcie poruszone zostały dwie różne sprawy. W raporcie pierwsza dotyczyła faktycznie zleconego zebrania funduszy na umundurowanie, które jak należy wnioskować okazało się niewystarczające. Natomiast nie spodziewanie pojawiła się na koniec dokumentu sprawa pensji gubernatora L. Gouvion. Wykracza ona znacznie poza ramy przyjęte w piśmie rozpoczynającym sprawę przez Komisję Rządzącą, jednocześnie stanowi istotny aspekt o charakterze ustrojowym. Pismo składa się ze zdania wstępnego oraz trzech punktów. Nie posiada żadnych dodatkowych elementów takich jak tytuł, adresat (można się o nim dowiedzieć z treści), miejsce sporządzenia, czy datę powstania. Tę ostatnią informację dopisali pracownicy kancelarii. Jedynym elementem pisma poza treścią jest podpis autora.

Drugim raportem jaki pojawił się w sprawie to pismo władz Warszawy do Dyrektora Policji. Zachował się w formie kopii potwierdzonej z oryginałem podpisem A. Potockiego. Jednocześnie stanowi stanowić aneks do całej sprawy zapisany pod literą a. Oznaczenie aneksu znalazło się na górze strony. Cechą wspólną obu pism było adresowanie ich do wyższych instancji. Powstały one w wyniku przeprowadzania sprawy nie stanowiły, zatem przewidzianego prawem powtarzającego się działania.

Sprawa wydaje się źle prowadzona z punktu widzenia kancelarii, ponieważ pismo przewodnie posiadało informację tylko o zebranej sumie pieniędzy przeznaczonej na mundury. Natomiast nie ma informacji dotyczącej sprawy Gouvion, tego kto rozpoczął działania w tym zakresie? To ważna informacja, ponieważ nie pozostawało bez znaczenia, czy inicjatorami sprawy były władze francuskie. Wtedy Komisja Rządząca znalazłaby się w trudnej sytuacji.

Raporty nie tylko powstawały w wyniku toczenia się sprawy, ale także były wynikiem pewnych nałożonych na organ lub administrację rutynowych obowiązków,

¹² Ibidem, s. 12.

¹³ Ibidem, s. 10

z których należało zaprezentować wyniki. Interesującym przykładem takiego rodzaju dokumentów są raporty Dyrektora Policji dotyczące pracy podległych sobie władz. Dnia 30 stycznia 1807 Komisja Rządząca *zaleciła* A. Potockiemu, aby codziennie przesyłał krótki raport o wszystkim *cokolwiek interesować może Sprawę Publiczną*¹⁴. Miały być one wykorzystane do sporządzenia korespondencji z Hugues Maret. Niniejsze polecenie należy traktować, jako element hierarchicznie ułożonego systemu, w skład którego wchodziły urzędnicy posiadający władzę policyjną podlegli w tym zakresie resortowi, drugim elementem była Dyrekcja Policji. Przetwarzała dane z całego państwa oraz jako podmiot inicjujący i nadzorujący działania całości władzy policyjnej miała sporządzać krótką charakterystykę. Nie wiadomo jednak co dokładnie miałyby zawierać. W tej sprawie szczegółów A. Potocki miał się dowiedzieć od Stanisława Potockiego członka Komisji Rządzącej.

Dokumenty te nie zachowały się w całości. O ich wysokiej randze może świadczyć budowa. Posiadały swoją stronę tytułową o podobnej treści: *Raporty z Czynności Dyrekcji Krajowej od dnia [tutaj dzień i miesiąc] do dnia [tutaj dzień i miesiąc] Schematu, Komisji Rządzącej złożony 1807 r[oku]*. Pierwszy zachowany obejmował działalność od 15 stycznia do 24 lutego, a przedstawiono go Komisji Rządzącej 10 marca. Drugi zachowany dotyczył 8 kwietnia do 16 maja, a przekazano go 16 maja. Trzeci koncentrował się na następnych dniach tj. od 16 maja do 24 czerwca. Jako ostatni zachował się raport Dyrektora Policji z dnia 11 lipca. Powstał on na prośbę władz francuskich i dotyczył ogólnego stanu policji¹⁵.

Raporty napisane na potrzeby rządu polskiego posiadały charakterystyczną tabelaryczną formę. Składała się z dwóch części, gdzie pierwszą zatytułowano *Uchwały Komisji Rządzącej* natomiast drugą *Rezolucje Dyrekcji Policji*. Pierwsza zawierała wykaz pism rządu do Dyrektora Policji, natomiast druga wykaz pism samego szefa tego resortu. Każda posiadała taką samą budowę. Składały się z czterech kolumn, w pierwszej znajdował się numer pisma, dalej miesiąc, dzień sporządzenia dokumentu oraz tytuł lub krótki opis pisma. Każdy raport posiadał podpis A. Potockiego oraz adnotację *Dan w Warszawie dnia ...* Omawiane raporty stanowiły element wspierania Komisji Rządzącej w prowadzeniu dokumentacji jednocześnie stanowiły poręczną pomoc kancelaryjną. Można na ich podstawie łatwo określić obraz działań rządu i centralnej władzy policyjnej.

Znaczenie raportów w aktach spraw Rady Stanu i Rady Ministrów

Raporty to zróżnicowany rodzaj dokumentacji, który sporządzono w wielu różnych formach. Zjawiskiem związanym z jego powstawaniem w Ks. Warszawskim można zaobserwować w wielu sprawach. Za ciekawy przykład posługiwanie się raportami należy uznać sprawę przygotowania kompetentnego zbioru informacji na temat stanu liczbowego i uzbrojenia Gwardii Narodowej.

¹⁴ AGAD, Komisja Rządząca, sygn. 57, s. 44.

¹⁵ AGAD, Komisja Rządząca, sygn. 59, s. 32-42, sygn. 61, s. 14-18, sygn. 63, s. 16 - 23, sygn. 64, s.

Na początku 1808 r. dokładny stan liczbowy Gwardii Narodowej w poszczególnych departamentach, z powodu niedokładnych raportów, był trudny do określenia. Administracja zbierała dane statystyczne nieregularnie, zarówno w sprawach cywilnych, jak i wojskowych. Rok 1809 zdaje się być momentem przełomowym w tym zakresie. Po zwycięskiej wojnie z Cesarstwem Austriackim w 1809 r. Rada Stanu rozpoczęła prace, nad poprawą bieżącego stanu. Prace w tym zakresie trwały już w 1808 roku. Zebranie szczegółowych danych nastąpiło dopiero w drugiej połowie 1810 roku¹⁶.

Tabela 1. Raport prefekta departamentu bydgoskiego o stanie liczbowym Gwardii Narodowej.

Nr	Powiat	W tych Gwardia Narodowa ma się											Z tych jest		
		kapitanów	poruczników	podporuczników	chorążych	furyerów	fedlfebrów	sierżantów	nieczytelne	doboszów	muzyków	Gwardzistów	ogół	umundurowanych	nieumundurowanych
1.	Brzeski	2	5	3	0	1	1	12	25	5	1	387	442	82	360
2.	Bydgoski	7	15	9	0	7		46	76	14	6	970	1 150	520	630
3.	Chełmiński	2	5	4	2	1		20	27	2	1	328	392	181	211
4.	Inowrocławski	2	6	7	0	1		28	36	5	0	518	603	170	433
5.	Kamiński	4	10	1	2	4		27	45	11	5	555	664	320	344
6.	Kowalski	1	2	1	0	1		8	12	2	0	145	172	93	79
7.	Michałowski	6	6	6	0	2		19	34	6	4	429	512	15	497
8.	Radziejowski	2	2	1	0	0		13	30	4	0	213	265	171	94
9.	Toruński	8	9	8	8	8		20	57	9	0	533	668	162	506
10.	Wałecki	8	10	8	0	2		46	44	5	8	645	776	776	
Suma		42	70	48	12	27	9	239	386	63	25	4 723	5 644	2 490	3 154

Źródło: AGAD, R. St. i R. Min. Ks. War., seria II, sygn. 209, s. 145.

Dokładna data stworzenia końcowego rezultatu pozostaje nieznaną, ponieważ redaktor tabeli nie zamieścił na ten temat informacji. Na podstawie przebadanych częściowych raportów sporządzonych w formie tabelarycznej wiadomo, że mógł on powstać nie wcześniej niż w październiku. Dnia 3 września 1810 roku Kajetan Hebdowski, zastępca Ministra Wojny, poinformował referendarza Rady Stanu P. Morawskiego o dużych kłopotach w zbieraniu danych o stanie liczbowym członków Gwardii Narodowej. Obowiązek ten wykonali prefekci kaliskiego i płockiego departamentu¹⁷. W innych dokumentach Rady Stanu znajdują się informacje na temat przysyłanych ra-

¹⁶ AGAD, R. St. i R. Min. Ks. War., seria II, sygn. 209, s. 108 – 132.

¹⁷ Ibidem, s. 81.

portów z innych departamentów. Dnia 23 lipca wpłynęło pismo prefekta warszawskiego do Ministra Wojny, w którym powiadamia o przesłaniu wszelkich danych o Gwardii Narodowej¹⁸. Innym dowodem na przesłanie raportów był tabelaryczny raport prefekta departamentu bydgoskiego z dnia 26 maja tego samego roku. Przedmiotowy raport został przedstawiony w tabeli powyżej.

Departament bydgoski w swoich strukturach posiadał dużą liczbę oficerów i podoficerów, co świadczy, że Gwardia Narodowa w tym regionie posiadała duże możliwości przeprowadzenia poboru. Mogli oni zostać zatrudnieni jedynie dzięki odpowiedniej liczbie powołanych żołnierzy. Liczba ponad 5 000 szeregowych gwardzistów świadczy natomiast o wysokim rozwoju tego regionu. Na uwagę zasługuje wysoki, jak na warunki Księstwa Warszawskiego, procent uzbrojenia (niemal 50%). Najważniejszymi ośrodkami Gwardii były powiaty bydgoski - 1 150, toruński - 668, kamiński - 664 oraz inowrocławski - 603 żołnierzy. Pierwsze dwa stanowiły ważne obszary zarówno w regionie jak w kraju. Bydgoszcz - stolica departamentu - była jednocześnie największym miastem w północnej części państwa. Toruń - miasto twierdza - odgrywał kluczową rolę w systemie obronnym. Pozostałe dwa przodujące powiaty nie mogły poszczycić się niczym szczególnym. Fakt zebrania takiej liczby osób świadczy o dużej zamożności mieszkańców małych miejscowości. Departament bydgoski potrafił zablysnąć na tle innych zebraniem kompletnych danych. Mankamentem często spotykanym w raportach administracji Księstwa były luki w zebranych danych.

Efektom przedstawionych prac stała się tabela zbiorcza, która objęła jedynie cztery departamenty tj. warszawski, poznański, bydgoski, kaliski. Zawarto w niej kolumny zatytułowane *Nazwiska powiatów i miast, druga z czyjego rozkazu lub urzędzenia i na jakich zasadach Gwardie Narodowe są zaprowadzone, trzecia od jakiego czasu się utrzymują, oraz czwarta jakie są fundusze Gwardii Narodowej z jakiego źródła pochodzą i gdzie się obracają*. Kolejną kolumnę zatytułowano *liczba głów*, która składała się z dwóch części: *Ilość kompaniów oraz Stopnie Gwardystów*. Natomiast *Stopnie Gwardystów* podzielono na trzynaście kolumn. Tak więc ten fragment tabeli był stosunkowo złożony. Dalej umieszczono jako szóstą kolumnę *Jakie uzbrojenie Gwardzistów i gatunek broni* oraz siódmą *Skąd broń wzięta została*. Poszczególne kolumny znajdowały się na dwóch stronach. Dane poszczególnych wierszy odnosiły się do poszczególnych miast. Na uwagę zasługuje kolumny wymagających opisowych danych. Występowały one w czterech kolumnach.

W pierwszej z nich z *czyjego rozkazu lub urzędzenia i na jakich zasadach Gwardie Narodowe są zaprowadzone* zamieszczano informacje wskazując urząd, lub organ administracji, który powołał oddział w danej miejscowości. Typowym przykładem jaki można przedstawić była miejscowość Broyce (obecnie Brójce)¹⁹. Zapisano przy nim *W mieście tem naderwałem, bo tylko 1069 dusz zawierającym więcej nad jedną kompanią Gwardii uformować nie było można. Na sam przód jeszcze miesiącu marcu 1807 za rozkazem bywszej Izby Administracyjnej uorganizowano Gwardią, która powtórnie w roku 1809 w miesiącu kwietniu za*

¹⁸ Ibidem, s. 86 -97.

¹⁹ Miejscowość pod Łodzią, patrz Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, pod red. Filipa Sulimierskiego, Bronisława Chlebowskiego, Władysława Walewskiego, t. I, s. 376.

rozkazem prefektury ile było poprawioną została²⁰. Tak więc podawano liczbę mieszkańców oraz ilość możliwych do powołania żołnierzy do Gwardii Narodowej oraz organy jakie brały udział przy powoływaniu oddziałów. W drugiej kolumnie zawierającej dane opisowe zawarto datę powołania oddziału. Gdy jej zabrakło czasem załączano adnotacje *Pierwsze niedokładne uformowanie Gwardii nie może być terminem jej egzystencji wkrótce więc dopiero zupełna organizacja nastąpi*²¹. Trzecia opisowa kolumna dotyczyła źródeł utrzymania poszczególnych oddziałów. Zgodnie z prawem zawodowi żołnierze Gwardii otrzymywali żołd, natomiast cywilni obywatele będąc członkiem tej formacji służyli za darmo, jednocześnie mając za obowiązek na własny koszt umundurować się. Jak wiadomo z badań najczęściej obowiązek ten nie został zrealizowany²². W omawianym raporcie najczęściej zamieszczano informację o braku środków na ten cel. Podkreślano niski stan zamożności ludności niekiedy dodając zdarzenie losowe takie jak pożar²³. Ostatnia kolumna zawierająca treść w formie opisowej *Skąd broń wzięta została* przedstawia stan faktyczny uzbrojenia oddziału, porównując go do deklarowanych w tabeli ilości. Jednocześnie podobnie jak w przypadku munduru broń zakupiono z własnych środków. Na podstawie krajowej bazy danych sporządzono krótki raport tabelaryczny. Został on przedstawiony w tabeli 2.

Tabela 2. Stan liczbowy Gwardii Narodowej.

Departamenty	warszawski	poznański	bydgoski	łomżyński	ogółem
Oficerowie	113	485	172	16	916
Podoficerowie	543	1 267	661	498	2 969
Doboszów	18	99	63	98	278
Muzykantów	3	59	23	2	87
Gymeinów umundurowanych	2 872	Brak danych	2 490	Brak danych	5 362
Gymeinów nieumundurowanych	1 365	Brak danych	3 154	Brak danych	4 519
Ogółem	4 914	11 581	6 565	4 232	27 292
Uwagi	Nie należy sztab niższy i wyższy w Warszawie	Mają broń 1 137 i pasażerów 1 093	25% opatrzona w broń	-	

Źródło: AGAD, R. St. i R. Min. Ks. War., seria II, sygn. 209, s. 83.

Raport ten sporządzono w formie pisma i tabeli. Jego autorem był Kajetan Hebdowski zastępca Ministra Wojny. W swoim piśmie adresowanym do Morawskiego

²⁰ AGAD, R. St. i R. Min. Ks. War., seria II, sygn. 209, s. 107

²¹ Ibidem

²² Więcej na ten temat M. Mielnik, Stan Gwardii Narodowej Księstwa Warszawskiego przełomu 1809 i 1810 roku, [w:] Bezpieczeństwo wewnętrzne Rzeczypospolitej Polskiej na tle innych państw Unii Europejskiej. Stan obecny i perspektywy, Józefów 2009.

²³ AGAD, R. St. i R. Min. Ks. War., seria II, sygn. 209, s. 107

Referendarza Rady Stanu informuje o wykonaniu polecenia ks. Józefa Poniatowskiego w sprawie podania informacji na temat Gwardii Narodowej. Dokument zawiera niekompletne dane. Odnosił się jedynie do czterech departamentów pozostających w granicach przed wojną z Austrią²⁴. Brakuje departamentów płockiego i kaliskiego, które jak podał K. Hebdowski. Nie przekazał także informacji dotyczących terenów świeżo zdobytych. Obok departamentu bydgoskiego, tylko raport departamentu warszawskiego okazał się kompletny. Powstałe braki wynikały z słabości administracji, która nie potrafiła przeprowadzić badań nad stanem majątkowym społeczeństwa i podległym sobie jednostkom. Niebagatelny wpływ na kształt tej formacji miały liczba i wielkość polskich miast. W znacznej mierze nie były one w stanie wystawić choćby najmniejszego oddziału.

Podsumowanie

Reasumując raporty w Księstwie Warszawskim odgrywały istotną rolę w funkcjonowaniu aparatu państwowego. Świadczy o tym zarówno ilość jak okoliczności w jakich je pisano. Zarówno w okresie Komisji Rządzącej jak i Rady Stanu zasady którymi się posługiwano przy ich tworzeniu zdecydowanie były podobne. Raport to przede wszystkim pismo administracji, lub organu niższego szczebla do wyższego. W dokumentacji rządowej znajdowały się tego typu pisma administracji do organów centralnych lub poszczególnych ministrów do rządu. Ich ranga pozostawała zróżnicowana, mimo to nie stwierdzono aby tworzono jednostki zbudowane jedynie z raportów. W zbadanych zespołach stanowiły one jedynie część dokumentacji. Podobnie jak pozostałe typy dokumentów stanowiły odzwierciedlenie działań autora. Nie zawsze jednak treść odnosiła się tylko do działań twórcy, ponieważ jak miało to w sprawie Gwardii Narodowej raporty tworzone dla Rady Stanu zawierały jedynie informacje dotyczące czynności administracji. Niekiedy przybierały one formę tabeli lub na ich podstawie tworzono informację zbiorczą tak jak miało to w przypadku wspomnianej Gwardii Narodowej. Należy zwrócić uwagę na fakt że zbiorcza informacja nie była raportem jednak cała treść i forma tego dokumentu stanowiła odzwierciedlenie raportów prefektów. Natomiast raporty Dyrektora Policji w Komisji Rządzącej stanowiły odzwierciedlenie działań zarówno Komisji Rządzącej, jak i Dyrektoriatu Policji. Miały na celu usystematyzować pracę obu organów jednocześnie zapobiec sytuacji jaka miała miejsce w sprawie pensji gubernatora L. Gouvion. Doszło do sytuacji niecodziennej, w której rząd nie posiadał wiedzy stanu prawnego i to zakresie finansów publicznych. W okresie wojny tego typu problem wydaje się być kluczowy. Stąd jak się wydaje uznać raporty składane co miesiąc przez A. Potockiego Komisji Rządzącej za bardzo ważne. Pozwoliły z dużą pewnością podejmować decyzje w sprawach porządku publicznego oraz bezpieczeństwa. Natomiast raporty składane Radzie Stanu przez poszczególnych prefektów, w niniejszej pracy przeanalizowano jedynie dokumentację Gwardii Narodowej, należy uznać za nieco mniej istotne. Znalazły się one w *Rada Stanu i Rada Ministrów* z powodu kryzysu jaki powstał w 1808 r. i dotyczył zaległości w płaceniu żołdu tej formacji. Jego rozwiązywanie unaocznilo problemy

---

²⁴ Ibidem, s. 108.

związane z wypełnianiem przez prefektów swoich obowiązków w zakresie przesyłania regularnych raportów na temat stanu podległych sobie oddziałów. Z tego powodu sprawa nabrała większego znaczenia. Jednak po uregulowaniu wszelkich spraw informacje zawarte w przesyłanych do Ministra Wojny raportów stały się jedynie obrazem rutynowych działań administracji.

REFERENCES

Sources:

- AGAD, Komisja Rządząca, seria II, sygn. 57.
 AGAD, Komisja Rządząca, sygn. 58.
 AGAD, Komisja Rządząca, sygn. 59.
 AGAD, Komisja Rządząca, sygn. 61
 AGAD, Komisja Rządząca, sygn. 63
 AGAD, Komisja Rządząca, sygn. 64
 AGAD, Rada Stanu i Rada Ministrów, seria II, sygn. 209

Printed sources:

Ustawodawstwo Księstwa Warszawskiego. Akty normatywne władzy najwyższej, Bartel Wojciech Maria, Kosim Jan, Rostocki Władysław, Warszawa 1964, t. 1

Studies:

- Cichoń P., *Wpływy francuskie w administracji Księstwa Warszawskiego*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego, Prace Historyczne” 140, z. 1 (2013), s. 1-18.
 Handelsman M., *Organizacja administracji Komisji Rządzącej r. 1807. Wybór tekstów*, Warszawa 1917
 Kallas M., *Organy administracji terytorialnej w Księstwie Warszawskim*, Toruń 1975
 Konarski K., *Zespół akt Sekretariatu Stanu Księstwa Warszawskiego, Królestwa Polskiego oraz Kancelarii J.C. Mości do spraw Królestwa Polskiego 1807-1876*, „Archeion” 44, 1966, s. 127-144.
 Krzymkowski M., *Rada Stanu Księstwa Warszawskiego*, Poznań 2011
 Mielnik M., *Stan Gwardii Narodowej Księstwa Warszawskiego przelomu 1809 i 1810 roku*, [w:] *Bezpieczeństwo wewnętrzne Rzeczypospolitej Polskiej na tle innych państw Unii Europejskiej. Stan obecny i perspektywy*, Józefów 2009.
 Rostocki W., *Kancelaria i dokumentacja aktowa urzędów administracji państwowej w Księstwie Warszawskim i Królestwie Polskim: (do 1867)*, Wrocław 1964.
 Rostocki W., *Księgi kancelaryjne i akta spraw urzędów administracyjnych państwowej Księstwa Warszawskiego i Królestwa Polskiego*, „Archeion” 29, 1958, s.251 – 266.
Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, pod red. Filipa Sulimierskiego, Bronisława Chlebowskiego, Władysława Walewskiego, t. I
 Wąsicki J., *Rzesza i państwa niemieckie 1789-1815*, Poznań 1982.